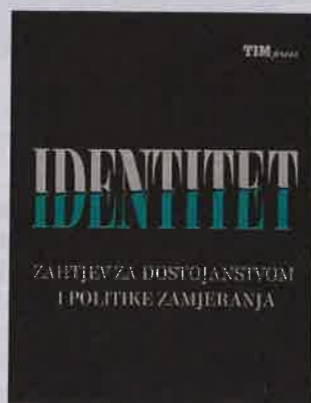

Bila je jesen padala je dosadna, topla kiša, kakvu čovjek može zamisliti jedino u vlažnim, močvarnim podnebljima. S još otprilike dvadesetak ljudi, sjedio sam u malom salonu washingtonskog hotela Wardman i slušao Francisa Fukuyamu kako govori o važnosti institucija demokracije. Pet godina ranije njegova knjiga teškog naslova "Kraj povijesti i posljednji čovjek" poharala je globalne ljestvice bestslera. Bio je zvijezda američke intelektualne scene i svi koji smo sad imali priliku slušati ga uživo trebali smo se osjećati povlaštenima. Upravo zato, da bi pokazala kako je u fokusu zbivanja, Svjetska banka, domaćin ove ekskluzivne tribine, dovela je Fukuyamu te godine na svoje redovno godišnje okupljanje kreme svjetskih financija i politike.

Ideja da je razvojna linija civilizacije nakon raspada Sovjetskog Saveza u liberalnoj demokraciji dosegla vrhunac još se te 1998. činila mnogima prihvatljivom, barem privremeno. Nedugo nakon toga stvari su pošle ukrivo i natjerale Fukuyamu da se sve do danas ispričava zbog te, on tvrdi loše protumačene, teze, a usput upozorava kako je većina kritičara već sam naslov iščitavala pogrešno, previše izravno, pa je zato i čitanje završila pogrešnim zaključkom. I u predgovoru svojoj novoj knjizi "Identitet: zahtjev za dostojanstvom i politike zamjeranja", koju u Hrvatskoj objavljuje zagrebački Tim press, Fukuyama se vraća toj polemici i pokušava se obraniti od kritičara koji ga, kaže, jednostavno nisu razumjeli, jer on je, kada je govorio o "kraju", pod time mislio na cilj ili odredište, a ne doslovno na svršetak.

Fukuyama je "Kraj povijesti" objavio na pragu svojih četrdesetih, kada je držao reputaciju jednog od washingtonskih eksperata za Sovjetski Savez. Njegova teza (ali samo kada je ispravno shvaćena, kaže) pokušala je predočiti svijet poslije hladnog rata, u trenutku kada je nestalo potrebe za dograđivanjem sustava. Ukratko, Fukuyamin argument bio je da

FUKUYAMA OPET ZBUNJUJE: ZAŠTO SAD MISLI DA LIBERALIZAM I SLOBODNO TRŽIŠTE IPAK NISU RAZVOJNI VRHUNAC LJUDSKE ZAJEDNICE

FRANCIS FUKUYAMA

Slavni američki politolog i politički filozof Francis Fukuyama, koji je stekao svjetsku popularnost 1992. knjigom "Kraj povijesti i posljednji čovjek", te od tada nije prestala rasprava što je, zapravo, autor točno htio reći – da povijest čovječanstva završava s liberalnom demokracijom i kapitalizmom ili da su te dvije kategorije vrhunac društvene evolucije kojemu nema alternative – ponovno izaziva kontroverzije. Knjigom "Identitet: zahtjev za dostojanstvom i politike zamjeranja" polemizira i sam sa sobom i s društvenim vrijednostima koje Zapad smatra nenadmašnima.

KRAJ ILUZIJE O KRAJU POVIJESTI

Zahtjev za priznanje identiteta nova je prijetnja liberalnoj demokraciji

PIŠE VIKTOR VRESNIK | SNIMKE AFP

je s neposrednim raspadom Sovjetskog Saveza eliminirana i posljednja ideološka alternativa liberalizmu. Fašizam je ubijen u Drugom svjetskom ratu, a 1989. pukao je i komunizam. U državama, poput Kine, koje su se nazivale komunističkima, političke i ekonomske reforme išle su u smjeru liberalnog poretka. Ako ste zamišljali povijest kao proces kojim liberalne institucije - predstavnička vlada, slobodno tržište i potrošačka kultura - postaju univerzalne, moglo bi se reći da je povijest dosegla svoj cilj.

Pokazalo se, međutim, da američka liberalna demokracija također ima rok trajanja. Danas, 29 godina kasnije, čini se da povijest ne samo da nije završila nego da, kada je riječ o društvenom i političkom razvoju, možemo očekivati iznenađenja.

Piše Fukuyama u "Identitetu": "Razočaravajuće je, iako ne posve iznenađujuće, što se Rusija vratila autoritarnim tradicijama. Ono što je bilo puno neočekivanije to je da su se prijetnje demokraciji pojavile unutar samih etabliranih demokracija. Mađarska je bila jedna od prvih zemalja istočne Europe koje su zbacile komunizam. Kada je ušla u NATO i Europsku uniju, činilo se da se ponovno pridružila Europi kao ono što politolozi opisuju 'konsolidiranom' liberalnom demokracijom. Ipak, pod Orbánom i njegovom strankom Fidesz, Mađarska predvodi put prema onome što Orbán naziva neliberalnom demokracijom."

Veće iznenađenje Fukuyami zato su bili britanski glasovi za Brexit i izbor Trumpa u SAD-u. Odjednom se činilo kako se dvije, nekad vodeće demokracije, koje su bile arhitekti modernog liberalnog međunarodnog poretka i vodile "neoliberalnu" revoluciju pod vodstvom Ronalda Reagana i Margaret Thatcher, okreću prema uskom nacionalizmu.

Ispostavilo se da su liberalna demokracija i slobodna trgovina, zapravo, prilično krhka postignuća. (Konzumerizam se zasad čini sigurnim, zajedljivo je, kritizirajući Fukuyaminu knjigu, zamijetio Louis Menand u New Yorke-

Knjiga Francisa Fukuyame "Identitet: zahtjev za dostojanstvom i politike zamjeranja" objavljena je u Americi potkraj 2018., a sad je izašla i na hrvatskome, u izdanju zagrebačkoga Tim pressa

ru). Postoji nešto zbog čega liberalizam stvara probleme opstanku svojih institucija.

Fukuyama misli da zna što je to nešto, njegov je odgovor sažet već u naslovu knjige: to je u prvom redu identitet, što znači potražnja za dostojanstvom, a onda i politike zamjeranja, kao odgovor na našu preplavljenost raznim varijantama "korektnosti". Zahtjev za priznanjem kao potvrdom osobnog identiteta, kaže Fukuyama, glavni je koncept koji objašnjava sva suvremena nezadovoljstva globalnim liberalnim poretkom. On tu nalazi korijene postojanja Putina, Bin Laden, Xija, pokreta Black Lives Matter, #MeToo, ISIS-a, Brexita, novih europskih nacionalizama, protuemigrantskih politi-

ka, sve do Trumpova izbora za američkog predsjednika (knjiga je u originalu objavljena krajem 2018.).

Primijeni li se jednak kriterij na povijest, tada to, zaključuje Fukuyama, objašnjava protestantsku reformaciju, francusku, ali i rusku revoluciju, kineski komunizam, pokret za građanska prava, ženski pokret, multikulturalizam i misao Luthera, Rousseaua, Kanta, Nietzschea, Freuda i Simone de Beauvoir... Da gulaš bude kompletan, Fukuyama u potrazi za njenim povijesnim korijenima ovoj želji za priznanjem daje grčko ime, preuzeto iz

Platonove Republike: *thymos*, za koji kaže da je "univerzalni aspekt ljudske prirode koji je oduvijek postojao". U Republici se *thymos* razlikuje od dva druga dijela duše koje Sokrat imenuje: razuma i apetita. Apetite dijelimo sa životinjama; razum je ono što nas čini ljudima. *Thymos* je između.

Zašto je želja za priznanjem ili politikom identiteta, kako je naziva Fukuyama - prijetnja liberalizmu? Zato što se ta želja ne može ispuniti ekonomskim ili proceduralnim reformama. Imati jednaku količinu bogatstva kao i svi ostali ili jednaku priliku da se to bogatstvo stekne nije zamjena za poštovanje. Fukuyama misli da se politički pokreti koji naizgled stoje iza borbe za pravnu i ekonomsku jednakost svih

(a svi korijene imaju u šezdesetim godinama prošlog stoljeća) - oni koji se, primjerice, zalažu za legalizaciju homoseksualnih brakova ili, poput jednako militantnog, a od početka zlorabljeno, #MeToo - zapravo odnose na priznanje i poštovanje. Žene koje su seksualno uznemirene na radnom mjestu smatraju da im je povrijeđeno dostojanstvo i da se prema njima postupa kao prema manje ▶

vrijednim ljudima.

Fukuyama zaključuje kako je sredi- nom prvog desetljeća novog milenija za- mah prema sve otvorenijem i liberalni- jem svijetu počeo posustajati. Dogodio se preokret, posebno nakon dvije velike financijske krize - velike recesije 2008. i krize u eurozoni (a posljedično i u cijeloj EU), čemu je prvi dokaz bila prijetnja grčkim povlače- njem iz eurozone. To je, tvrdi, dovelo do toga da autoritarne zemlje poput Kine i Rusije pos- tanu samouvjerenije.

Usljedio je globalni uspon desnice. Fukuyama kaže da je s njegove točke "najviše za- brinjavajuća bila pojava populizma unutar uspostavljene demokracije, a ponajviše, unutar dviju najutvrđenijih demokracija - Britanije i Sjedinjenih Država".

Ova knjiga, piše Fukuyama, ne bi bila napisana da Donald Trump nije izabran za predsjednika. "Kao i mnogi Amerikanci, bio sam iznenađen ovim ishodom i zabrinut zbog njegovih implikacija na Sjedinjene Države i svijet. Bilo je to drugo veliko izborna iznenađenje te godine, prvo je bilo glasanje Britanije za izlazak iz Europske unije."

Sam Trump je proizvod tog propada- nja, ali dao mu je svoj značajni doprinos. Obećanje njegove kandidature bilo je da će kao autsajder iskoristiti svoj popularni mandat da protrese sustav i ponovno ga učini funkcionalnim. Amerikanci su se učinili od partizanskog zastoja i čežnje za snažnim vođom koji bi mogao ponovno ujediniti zemlju, probijajući se kroz veto- kraciju - sposobnost interesnih skupina da blokiraju kolektivnu akciju.

Fukuyamin zaključak je radikalan, iako ne i iznenađujući: "Tek u moderno doba zavladao je stajalište da je autentično unutar- nje ja suštinski vrijedno, a vanjsko druš- tvo sustavno pogrešno i nepravedno u svojoj prvoj procjeni. Nije nutarnji osje- ćaj osobnosti to što mora biti usklađeno s pravilima društva, nego se treba promi- jeniti samo društvo."

Pa onda: "Iako su gospodarske nejed- nakosti proizašle iz posljednjih pedese- tak godina globalizacije glavni faktor kojim se objašnjava suvremena politika, ekonomski nedostaci postaju mnogo akutniji kada su povezani s osjećajima nepristojnosti i nepoštovanja. Zapravo,

velik dio onoga što smatramo ekonom- skom motivacijom ne odražava izravnu želju za bogatstvom i resursima, nego či- njenicu da se novac doživljava kao biljeg statusa kojim se kupuje poštovanje."

I povremeno pomalo naivno: Mnogi ekonomisti reći će i da njihova znanost ne govori ništa o krajnjim preferencijama

Zahtjev za priznanje identiteta i poštovanje u osnovi je političkih i društvenih pokreta kao što su Black Lives Matter, Me Too, novih europskih nacionalizama...

na koje se ljudi odlučuju; da one ovise o pojedincu. Ekonomija govori samo o na- činima na koje se racionalno slijede pre- ferencije. Za Fukuyamu zato upravitelj *hedge fonda* koji želi zaraditi još milijar- du dolara i vojnik koji padne na bombu kako bi spasio svoje prijatelje samo maksimizira- raju svoje različite sklonosti. Jednako kao i bombaši samo- ubojice, koji su postali dijelom političkog krajolika dvadeset- tog stoljeća, "vjerojatno jed- nostavno pokušavaju pove- čati broj djevice koje će sresti na nebu".

I na kraju ključno: U demo- kratskim društvima tvrdimo da su "svi ljudi stvoreni jed- naki". Ipak, u povijesti se če- sto nismo slagali oko toga tko se kvalificira kao "svi ljudi".

Mnogi ljudi nisu zadovoljni jednostavnim generičkim priznanjem jednakosti svojstvene svim ljudskim bićima. Prava koja čovjek uživa kao građanin demokracije izuzetno se cijene kad se živi pod diktaturom, ali se uzimaju zdravo za gotovo jednom kada

se uspostavi demokracija. Za razliku od svojih roditelja, mladi koji danas odrastaju u istočnoj Europi nemaju osobno iskustvo života u komunizmu i mogu uzeti slobode u kojima uživaju zdravo za gotovo. To im omogućuje da se usredotoče na druge stvari: skrivene potencijale kojima se ne dopušta da procvatu i na način na koji te potencijale sputavaju društvene norme i na njima sagrađene institucije. A tu smo već na Fukuyami domaćem terenu.

Fukuyama daje i europski kontekst, pa piše: "Europska agenda mora započeti redefiniranjem nacionalnog identiteta ugrađenog u njene zakone o državljanstvu. U idealnom slučaju, EU bi trebala stvoriti jedinstveno državljanstvo čiji bi se zahtjevi temeljili na poštivanju osnovnih liberalno-demokratskih načela, koje bi zamijenilo nacionalne zakone o državljanstvu."

Pokušavam zamisliti kako bi danas izgledao onaj kružok Svjetske banke u Washingtonu. Fukuyama je preživio prognoze kritičara koji su ga, nakon "Kraja povijesti" ocijenili kao "čovjeka jedne ideje, a kratkog roka trajanja". Ipak, nakon što je tvrdo zagrizao u tkivo (poluraspadnutih) institucija društva, a sada i u problem identiteta, kao temeljne odrednice liberalizma, ali i svih drugih ideologija i

na ideologijama građenih politika (a to su zapravo sve) postao je pomalo neugodan, pesimističan. Rasprava o kraju povijesti bila je akademska, pa zato i podobna kao intelektualni desert eliti razmaženih, a u biti prilično sirovih financijskih praktičara. Današnja rasprava o identitetu krcata je uznemirujućim detaljima. Veliko razdoblje korektnosti teško dopušta provokacije. S druge strane, upravo ta moralizatorska isključivost, i prezasićenost birača sve većim zalagajima "korektnosti", dovela je i do vodi na vlast Trumpa i njemu slične lidere.

Fukuyamina rasprava o identitetu otkriva nam zapravo koliko smo od tog identiteta izgubili zbog nametnutog modela korektnosti. Zato je važna, možda i važnija od "Kraja povijesti". I sigurno za- bavnija za čitanje. ■

Upravo prezasićenost birača nametnutim modelom društvene, moralne i političke korektnosti dovela je na vlast Trumpa i njemu slične, smatra Fukuyama